

Стелла Качмарек

ORCID: 0000-0002-4509-5790

Йоанна Послушна

ORCID: 0000-0003-2457-7456

БІОГРАФІЧНІ ТА НАРАТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ МУЗИКИ В ПОЛЬЩІ

Стаття присвячена вельми актуальній проблемі висвітлення особистісно-біографічної інформації в спеціальній музикознавчій та популярній літературі. Особливе місце відводиться аналізу доцільності сфер біографістики та автобіографістики в музикознавстві, вказується перспективність біографічних та наративних досліджень, в тому числі т. зв. «наративних інтерв'ю», у зв'язку з глобалізованою інформаційною мережею. Завдяки інфлуенсерам соціальних мереж, що суттєво впливають на суспільну свідомість, такі форми репрезентації творчості композиторів минулого і сучасності набувають нових смислів і надто важливого значення. Вказується, що наративні методи є одним із адекватних способів дослідження процесів розвитку творчої особистості, музичної освіти та культурного середовища. Розглядаються результати біографічно-наративних досліджень, проведених групою вчених Музичної академії ім. Ф. Шопена у Варшаві під керівництвом професора Марії Мантужевської в 1970-х роках.

Ключові слова: композиторська творчість, музична педагогіка, біографічні та наративні дослідження, наративні інтерв'ю, інтерв'ю-ріка, автобіографічність.

Біографічні та наративні дослідження¹ представляють інтерес для дослідників різних напрямків та наукових дисциплін. Ними займаються педагоги, соціологи, музиканти, психологи. В цьому сенсі можна розглядати великі і малі наративи. Малі наративи часто стосуються повсякденного побуту, який репрезентує найочевидніший зміст кожного людського життя і часто стає предметом соціологічних, педагогічних і психологічних наративів. Однак, педагоги, психологи та соціологи, які провадять дослідження креативних потенціалів особистості, орієнтуються не на статистичні закономірності², а на детальне пізнання, опис і пояснення соціального явища, яким може бути, наприклад, музична кар'єра, етапи творчості видатної особистості, формування творчого шляху композиторів чи зустріч з особливими значущими особами у житті людини.

Завдяки Флоріану Знанєцькому (Znaniecki) цей вид досліджень закріпився в Польщі. Серед класиків поданого методу, зокрема авторів важливих біографічних студій, належать також Вільям І. Томас (Thomas), Владислав Грабський (Grabski),

¹ Наративні дослідження – дослідження, спрямовані на вивчення особистісного досвіду впродовж певного хронологічного відрізка, в яких враховано зв'язки цього досвіду із соціокультурним середовищем, де він набувався. Важливим інструментарієм наративних досліджень є проведення інтерв'ю, бесід, з'ясування особистих історій реципієнтів (*прим. перекладача – Л.К.*).

² Статистична закономірність виражає середній результат взаємодії значного числа однорідних явищ, притому не виражає властивості кожного з них окремо, а тільки в масових процесах або в загальній системі (*прим. перекладача – Л.К.*).

Юзеф Халасинський (Chalasiński), Ян Щепанський (Szczepański). Наукові праці, джерелом яких є біографічні студії чи щоденники, становлять оригінальний внесок польської соціології в методологію вивчення суспільних процесів. Цей напрямок продовжують у нашій країні не лише численні соціологи, а й історики, соціальні політики та політологи, які працюють у різних академічних центрах і займаються різними дослідницькими питаннями. Ключову роль в інспірації подальших досліджень у даній сфері відіграє Товариство друзів мемуаристики (Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa).

Для нарративних досліджень характерний специфічний тип якісного аналізу, характерний для багатьох гуманітарних наук. Вони позначені міждисциплінарним характером аналітичних підходів, диверсифікацією використовуваних дисциплінарних концепцій і зіставленням традиційних та інноваційних методів дослідження. Вчених, які обирають цей вид дослідження, цікавлять біографічні деталі розповіді обстежуваної особи. У цьому випадку нарративність міжособистісного спілкування відображає аналогічну ж природу людського досвіду. Відтак встановлюються три типи взаємозв'язків у нарративах. Перший тип – це коротка тематична розповідь про конкретну подію та конкретних персонажів (наприклад, зустріч, випадок, момент життя), друга – ширша розповідь про важливі переломні і доволі тривалі епізоди чийогось життя, про роки шкільного навчання, перипетії здобування професії і її реалізації в різних місцях роботи, колізії сімейного життя, важливі події, пов'язані з травматичними переживаннями (наприклад, під час війни чи катастрофи). Остання – це реконструкція цілісного життєвого шляху від народження до сьогодення, до моменту даної розмови³.

Протягом останніх десятиліть відбувається повернення до якісних методів пізнання людської особистості, якими найчастіше користуються соціологи та психологи. Одним з цих методів є дослідження автобіографій у соціальних науках. Роберт Енджелл (Angell) визначив конкретні переваги у вдумливому заглибленні в автобіографічні тексти:

- 1) надання загальних інтуїтивних ідей, що спрямовують дослідження;
- 2) надання гіпотез та матеріалів для їх перевірки;
- 3) надання доказової бази тверджень (даних з різним ступенем ймовірності);
- 4) перевірка гіпотез, що не висувались в результаті аналізу автобіографічного матеріалу, але мали інші джерела;
- 5) допомога у практичному розумінні психосоціальних процесів, що відбуваються в групах, установах та в діяльності окремих людей; пізнання їхніх бажань і прагнень і, таким чином, можливість передбачати їх майбутню поведінку;
- 6) матеріали, корисні на етапі пошукових досліджень⁴.

Польський соціолог Ян Щепанський сформулював прийоми тлумачення та використання особистих документів (передусім автобіографій, а також біографічних мемуарів та інших матеріалів) в наукових цілях:

³ Denzin N. K., Lincoln Y.S. (ed.). *Metody badań jakościowych*. t. 2. Warszawa: PWN, 2009, s. 16–19.

⁴ Цит. за: Lutyński J. *Użytkowanie autobiografii w badaniach społecznych*. W: Kłoskowska A. i in. (ed.) *Naród. Kultura. Osobowość*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983. S. 34.

1) конструктивний метод передбачає узагальнення ширшого кола інформації: читаючи багато автобіографій, соціолог інтерпретує їх з точки зору певної соціологічної теорії; для побудови загальної картини ситуації він використовує понятійний апарат соціологічних теорій; таким чином, перевіряється достовірність гіпотез, а також збирається матеріал для формулювання нових припущень;

2) метод імплікації полягає в обґрунтуванні певних гіпотез на основі ілюстрації обраними прикладами з автобіографії;

3) метод контент-аналізу розроблений на основі дослідження інформаційних повідомлень, він визначає одиниці аналізу (весь текст, його фрагменти, слова тощо), визначає аналітичні категорії та оцінює частоту їх появи та кореляцію між ними;

4) статистичні дослідження передбачають пошук статистичних (а також причинно-наслідкових) зв'язків між змінними одиницями інформації, які фігурують у біографічному матеріалі;

5) типологічний аналіз спрямований на встановлення окреслених типів особистості, установок і поведінки в різних спільнотах⁵.

Невипадково у психологічних дослідженнях американський психолог, професор Гарвардського університету Гордон В. Олпорт (Allport) розрізняв номотетичні⁶ та ідіографічні⁷ підходи у використанні автобіографічного матеріалу. Варто згадати, що Шарлотта Бюлер (Bühler), німецький психолог, одна з найважливіших представниць психології розвитку, клінічної, дитячої та гуманістичної психології, ще в 1933 році у книзі «Перебіг людського життя як психологічна проблема»⁸ використала психологічний аналіз щоденників.

Вісімдесяті роки минулого століття стали проривом у наративних дослідженнях, оскільки літературознавці, етнологи, культурні антропологи, соціологи, філософи та музиканти виявили активне зацікавлення цією сферою гуманістичної науки. Важливим наративним матеріалом в численних гуманітарних працях стали бесіди, спогади, інтерв'ю та щоденники. Слухати чужі розповіді про себе і світ й ідентифікувати таким чином основну історію людини, за словами польської авторки Емілії Сороко, належить до елементарних завдань практичного психолога. Натомість автобіографічні оповідання можуть мати різний ступінь наративності. Дослідниця розуміє наратив як особисто розказану історію і стверджує, що його можна визначити як «конфігурацію подій у часі, що складається з трьох основних частин: початку, розвитку та закінчення. Події можуть пов'язуватись у оповіді хронологічно, причинно-наслідковим та/або умисне підібраним способом, а їх конфігурація виражає спосіб інтерпретації подій автором. Саморозповідь як продукт (наприклад, історія життя) – це розповідь оповідача про себе як головного героя повісті. Наратив як

⁵ Szczepański J. *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1973, s. 641–642.

⁶ Номотетичний метод природничих наук спрямований на виявлення загальних закономірностей, загальних тенденцій. В автобіографістиці/біографістиці – метод з'ясування проявів загальних тенденцій в конкретному життєписі (*прим. перекладача – Л.К.*).

⁷ Ідіографічний метод в психології полягає у пошуку індивідуальних особливостей, неповторних якостей людини чи будь-яких людських спільнот (*прим. перекладача – Л.К.*).

⁸ Хоча перше німецькомовне видання цієї праці вийшло в 1933 р. у Лейпцигу, а друге – в 1959 р. у Геттінгені, авторка користалася з новішого польського перекладу: Bühler Ch. *Bieg życia ludzkiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999 (*прим. перекладача – Л.К.*)

процес, з одного боку, є актом розповіді іншим людям або самому собі (внутрішні діалоги) про події, щоби надати їм значення. З іншого боку, процес саморозповіді можна визначити як інтеграцію гетерогенних знань про себе, щоби сформувати (глибше збагнути) власну ідентичність»⁹.

Аналіз біографічних фактів можна простежити також в музикознавчих текстах. Існує багато праць, присвячених біографіям видатних музикантів-виконавців і композиторів, аналізу їх творчості, етапам життя. Велике зацікавлення музикознавців викликають життєписи видатних і харизматичних композиторів, серед яких Шопен, Моцарт, Бетховен, Шимановський, Шостакович, Гурецький та ін. Їх біографічні огляди створювалися в різний час, іноді відразу після смерті митця, але іноді композитору доводилося десятиліттями чи навіть століттями чекати дослідника, що присвятився б вдумливому аналізу його біографії.

Біографічні дослідження винятково обдарованих особистостей проводили Ф. Галон (Galon), Е. Кокс (Cox), А. Роу (Roe), Ф. Баррон (Barron), Г. Ревеш (Revesz) та ряд інших дослідників з різних національних центрів. У цьому контексті слід знову згадати Шарлотту Бюлер і Дональда Е. Супера (Super)¹⁰. Ці праці містять важливі висновки щодо прогнозування музичних досягнень, факторів, які сприяють розвитку креативного потенціалу. Проте їх недоліком стало деяке хронологічне обмеження, концентрація на ранніх етапах життя респондентів та відсутність інтересу до різних контекстів, які могли б окресленим чином вплинути на становлення їх музичного таланту.

Інша дослідницька програма була спрямована на виявлення зв'язку між життям музикантів і соціокультурним середовищем. В ній намагались знайти відповіді на фундаментальні запитання: Як укладається життя музиканта від народження до смерті? Які етапи можна виділити в його художньому та професійному розвитку? У чому їх специфіка? Чи можна говорити про «музичний онтогенез», ідеальний оптимальний хід життя музиканта з точки зору його професійних і творчих досягнень? Які особливості та чинники сприяють, а які стримують музикантів і розвиток їх таланту в різні періоди життя, в залежності від різних спеціальностей, різних соціальних ролей, різних соціокультурних та історико-політичних контекстів? Які переваги і втрати своєї діяльності зазнають музиканти? Як вони справляються з кризами розвитку та ситуативними випробуваннями? Яку роль у кар'єрі музикантів і повноцінному виявленні музичного таланту відіграє сім'я, школа та музичне середовище? Яка роль вчителя на різних етапах розвитку музиканта? Яка роль держави чи приватного меценату?¹¹ Відповідями на ці запитання скористалися музиканти, учні та викладачі музичних шкіл різного рівня, наставники та батьки учнів.

⁹ Soroko, E. Poziom autonarracyjności wypowiedzi i użyteczność wybranych sposobów ich generowania, rozprawa doktorska. Poznań, 2007, s. 14–15.

¹⁰ Цит. за: Manturzevska, M. Przebieg życia muzyka w świetle badań biograficznych, w: Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki, red. M. Manturzevska, H. Kotarska, WSiP, Warszawa, 1990, s. 309.

¹¹ Kamińska, B., Manturzevska, M. Pierwsze polskie badania psychologiczne nad zawodem muzyka. In: Małgorzata Sternal (ed.). Muzyk zawodowy. Między sztuką, edukacją i zarządzaniem. t. 1, Kraków: AM, 2017, s. 38–39.

Вони також були важливими для психологів, які працюють у спеціальних психологічних консультаціях, орієнтованих на роботу з музикантами.

Порівняльний аналіз життєвого шляху музикантів різних спеціальностей і різних поколінь дозволив відповісти на питання, що є спільного в житті всіх музикантів, а що впливає зі специфіки кожного покоління, музичних спеціальностей, видів музичної діяльності, або рівня музичних досягнень. Початковий план вивчення музичного потенціалу широкого кола респондентів було складено з великим розмахом, але в результаті опубліковані лише нечисленні результати проведеної праці. Найчастіше оприлюднювались огляди окремих аспектів біографічного дослідження з елементами нарративних методів, інтерв'ю чи автобіографії. В цьому ракурсі можна назвати «Бесіди з музикантами» Зофії Перет-Землянської (Peret-Ziemlańska)¹² з цікавими інтерв'ю, що документують мистецьку, педагогічну, організаторську та наукову діяльність видатних викладачів тогочасної музичної академії. Обговорення також стосувалися різних аспектів музичної освіти, таких, наприклад, як розвиток слуху¹³. У галузі нарративно-біографічних досліджень було написано чимало цікавих праць авторства Кацпера Мікласшевського (Miklaszewski)¹⁴, Зофії Конашкевич (Konaszewicz)¹⁵, Ельжбети Дзембовської (Dziębowska)¹⁶, Катажини Янчевської-Соломко (Janczewska-Sołomko)¹⁷, Марека Подгайського (Podhajski)¹⁸.

Крім спеціальних розвідок, в яких нарративні тексти виявляються важливим джерелом музично-психологічних і музично-педагогічних студій, на увагу в музичній наратології заслуговує музична журналістика, в якій виділяється особливий жанр: нарративні інтерв'ю. Метод нарративного інтерв'ю як один з провідних методів якісного дослідження, особливо цінується дослідниками німецькомовного ареалу. Його творцем вважають Фрідріха Шютце (Schütze), який розробив теоретичні положення та методіку дослідницького курсу. Популярність методу нарративного інтерв'ю в сучасному світі пов'язана із готовністю постмодерністського суспільства поширювати публічно свій особистий досвід. Н. К. Дензін описує сучасний світ як «суспільство інтерв'ю», в якому «життя стало товаром для продажу», особливо для ЗМІ та наукового ринку. Під час нарративного інтерв'ю респондент подає власне минуле крізь призму особистої точки зору. Сам же зміст особистісної розповіді інтерпретується як журналістами, так і читачами, вельми розмаїто¹⁹.

¹² Peret-Ziemlańska, Z. *Rozmowy z muzykami*. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 1998.

¹³ Dzielska, J., Peret-Ziemlańska, Z. *Rozmowy o kształceniu słuchu*. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 1992.

¹⁴ Miklaszewski, K. *Osoby znaczące w wypowiedziach muzyków*. In: Jankowski, Wojciech; Kamińska, Barbara; Miśkiewicz, Andrzej (ed.). *Człowiek – muzyka – psychologia*, Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 2000.

¹⁵ Konaszewicz, Z. *Szkolna edukacja muzyczna w ocenie studentów Akademii Muzycznej*. W: *Szkice z pedagogiki muzycznej*. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 2001.

¹⁶ *Encyklopedia Muzyczna PWM*. Dziębowska Elżbieta (ed.). Kraków: PWM, 1979–2012.

¹⁷ Janczewska-Sołomko, K. (ed.). *Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2008.

¹⁸ Podhajski, M. (ed.). *Kompozytorzy polscy 1918–2000*. Biogramy, t. II. Warszawa-Gdańsk: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. F. Chopina i Akademii Muzycznej im. S. Moniuszki, 2005.

¹⁹ Urbaniak-Zajac, D., Kos, E. *Badania jakościowe w pedagogice*, PWN, Warszawa, 2013, s. 91–116.

Автори публікацій в жанрі наративного інтерв'ю неодноразово підкреслюють, що ці опуси здебільшого є результатом особистих зустрічей, під час яких видатні митці вдаються до різноманітних спогадів зі свого життя, рефлексій на тему своєї творчості, заторкують теми, пов'язані з естетикою, власною композиторською технікою і системою виразу. Великий інтерес представляють особисті, часто вельми неконвенційні погляди видатних авторів на сучасне та давнє мистецтво, власне бачення розвитку музики та подій мистецького життя. В цьому жанрі написані зокрема публікації Ірини Нікольської²⁰, Тадеуша Качинського (Kaczyński)²¹, Ізабелли Гженкович (Grzenkiewicz)²², Лешека Полони (Polony)²³.

Ще одним визначним автором, який зібрав багатий біографічний матеріал про одного з найвидатніших сучасних польських композиторів Кшиштофа Пендерецького, є Мечислав Томашевський (Tomaszewski)²⁴, видатний музикознавець, теоретик та естетик, автор численних публікацій з історії музики XIX і XX століття, зокрема шопенознавства, романтичної поезії та польської музики. Томашевський взяв участь в інтерв'ю-ріці²⁵ з колишнім віце-президентом Спілки польських композиторів Анджеєм Дробою (Droba), що провів 20 годин розмов із професором М. Томашевським, Дроба так характеризує свого видатного співрозмовника: «Мечислав Томашевський є незаперечним авторитетом у середовищі, відомим своїми промовами на конгресах, симпозіумах, семінарах, лекціях у багатьох польських університетах, редакційній діяльності та багаторічній діяльності як блискучого аніматора культури (так назвала його Марія Домбровська ще 60 років тому!) і last but not least його вражаючої наукової діяльності, відображеної в численних книгах. У кожній із цих галузей він виявляє оригінальну, виразну особистість. Але мало свідчень і не так багато свідків його приватного життя. Тому наші розмови стосувалися збереження цього особистого, приватного тону, який – як і життєвий шлях професора – неповторний»²⁶. Книга К. Дроби є своєрідним реконструюванням особистості самого М. Томашевського. Адже їх розмова зачіпає не лише професійні теми, а торкається і особистих зізнань.

Як зазначають автори, інспірацією вищезгаданих публікацій часто були спонтанні інтерв'ю, бесіди, задокументовані авторські коментарі до того чи іншого твору, які поступово обростали новими нотатками, замальовками, текстами принагідних

²⁰ Nikolska, I. Rozmowy z Witoldem Lutosławskim. Kraków: PWM, 2003.

²¹ Kaczyński, T. Rozmowy z Witoldem Lutosławskim. Wrocław: Wydawnictwo TAU, 1993.

²² Grzenkiewicz, I. (). Tadeusz Baird. Rozmowy, szkice, refleksje, Kraków: PWM, 1998.

²³ Polony, L. Cieszę się darem życia: rozmowy z Wojciechem Kilarem. Kraków: PWM, 1997.

²⁴ Tomaszewski, M. Rozmowy łusławickie, t. 1., Lesko: Wydawnictwo BOSZ, 2005.

²⁵ Інтерв'ю-ріка – популярний в західній, зокрема в польській гуманітаристиці та журналістиці жанр, що поєднує риси інтерв'ю і т. зв. «літературу факту». Найчастіше публікується як окрема книга у формі тривалих бесід з видатними особистостями політичного, мистецького, релігійного життя. В Україні такий тип публікацій найчастіше виходить з назвами «Бесіди з...», «Розмови з...», але вказаного жанрового визначення не переймає (прим. перекладача – Л.К.).

²⁶ Droba, K. Odczytywanie na nowo. Rozmowy z Mieczysławem Tomaszewskim. Kraków: Akademia Muzyczna w Krakowie, Polskie Wydawnictwo Muzyczne. Warszawa: Wydawnictwo BOSZ, 2011, s. 7–8.

промов і розмов. У результаті виникали незвичні та різноманітні музикознавчо-біографічні есеї, що долали жорсткі рамки наукового аналізу, містили барвисту палітру спостережень з особистого досвіду митця, його коментарів та думок вголос. Автори, які спілкуються з музикантами, часто перечитують і коригують в процесі підготовки до видання такі тексти. Адже видання такої літератури вимагає великої тактовності та дотримання засад етики, оскільки їх запитання стосуються не лише професійних тем, а часто «провокують» співрозмовника на особисті зізнання.

Невипадково деякі музикознавці-інтерв'юери називають розмови такого типу своєрідними сповідями, при тому надзвичайно важливо для них бути «розумними сповідниками», які вміло заохочуватимуть митців (як правило, надто чутливих і вразливих особистостей) до відвертих зізнань. Таким чином нерідко оприлюднюються вельми істотні факти щодо внутрішньої мотивації творчої діяльності, протікання творчого процесу, написання окремих творів. Ця інформація, з одного боку, стає у великій нагоді виконавцям і слухачам, допомагаючи зрозуміти психоемоційні інспірації та підтексти окремих артефактів і творчості композитора загалом. З іншого ж боку, такі тривалі бесіди-роздуми корисні і самому митцеві, оскільки змушують його замислитися над власним життям та його сенсом. Кшиштоф Біліца (Bilica) пише, що такі бесіди-сповіді слід розглядати як окремий жанр, відмінний від спогадів, мемуарів чи щоденників, які пишуться від першої особи та особисто. У діалозі з зацікавленим і доброзичливим співрозмовником нерідко глибоко особисті, навіть інтимні зізнання робляться спонтанно, неочікувано для самого митця. «З журналістських розмов, різноманітних інтерв'ю, розмов, навіть інтерв'ю-ріки, можна виділити ті, в яких під час діалогу робляться [*особисті* – Л.К.] зізнання. Цікава бесіда, яка ефектно ковзає по поверхні різних, загалом банальних тем, раптом на мить перетворюється на значущу розмову, сягаючи глибоко до суті (і слід ловити цю хвилину, бо вловити сутність можна лише впродовж якоїсь миті)»²⁷.

Але не лише з видатними і найвидатнішими особистостями зі світу музики варто провадити такі інтерв'ю-зізнання. У музичній педагогіці вони не менше цінні, причому автобіографічні наративи можуть стосуватися фактів об'єктивного характеру (наприклад, життєві події, досягнення, контакти) і суб'єктивних фактів (наприклад, особистий досвід, переживання, коментарі подій тощо)²⁸. У результаті аналізу даних дослідник може виокремити різні типи характеристик життєвого шляху професійного музиканта²⁹.

Ширше представлення життєтворчості митця дуже часто включає розмаїті життєві історії (life story), що дозволяють висвітлити постать конкретного музиканта (інструменталіста, диригента, композитора) або навіть групи (колективу) митців у їх власному баченні. У біографіях видатних композиторів і виконавців автори нерідко описують події (case history), які, на перший погляд, не мають прямого стосунку до їх індивідуального творчого стилю: наприклад, історії хвороби, стосунки з роботодавцями, інші начебто другорядні події в житті музикантів (до

²⁷ Bilica, K. W konfesjonale Krzysztofa Droby (1) Tak żyć! Ruch Muzyczny, 27.05.2012.

²⁸ Kubinowski, D. Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia. Metodyka. Ewaluacja. Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2011, s. 170

²⁹ Helling, K., Helling, I. K. Metoda badań biograficznych, w: Metoda biograficzna w socjologii, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, PWN, Warszawa-Poznań, 1990.

таких подій відносяться, наприклад, відносини Йозефа Гайдна з родиною його роботодавців князів Естергазі; або самотність Моцарта під час роботи над оперою «Чарівна флейта»; протікання важкої хвороби – туберкульозу та її вплив на творчість Ф. Шопена; складні особистісні стосунки між Фрідріхом Ніцше та Ріхардом Вагнером тощо). В рамках таких цілісних психологічно-історично-аналітичних студій дослідники аналізують також особливо показові окремі випадки (case study), як ілюстративний або доказовий матеріал для конкретної теоретичної концепції, яка може стосуватися як окремого митця, так і, наприклад, композиторської школи чи музично-освітньої інституції³⁰. В цьому випадку до уваги беруться долі багатьох учнів, таким чином показуючи глибинні аспекти детермінант освітніх процесів³¹.

Інноваційне біографічне дослідження перебігу життя музикантів започаткувала Марія Мантужевська (Manturzevska), яка наприкінці 1970-х років разом із колективом Інституту музичної педагогіки при Музичній академії ім. Ф. Шопена у Варшаві провела і записала численні інтерв'ю з польськими музикантами. Дослідження було лонгітюдним³² і зосередженим на життєвому шляху сучасних музикантів. Варшавських психологів інспірували дослідження музичного розвитку дітей та підлітків, проведені знаними дослідниками Р. Шутером (Shuter), Х. Мугом (Moog), С. Шюнеманом (Schünemann). З кожним із музикантів проводили інтерв'ю та збирали їх автобіографії. Важливою умовою успішного експерименту було те, що інтерв'ю проводилось індивідуально, нерідко вдома у музиканта, тому можна було взяти до уваги деякі особисті речі – наприклад, колекції книг, нот, хобі або сувеніри, які дозволяли ближче пізнати та задокументувати його професійне та особисте життя. Було сформовано дві групи опитуваних. Першу становили музиканти – як виконавці, так і композитори – з видатними творчими досягненнями, визнані міжнародною спільнотою. Таких було 36 осіб. У другій групі були обрані випадковим чином музиканти, які не могли похвалитися надто успішною кар'єрою, їх було 130 осіб. Зміст опитування включав наступні пункти:

1. Домашнє та сімейне оточення: дата і місце народження респондента, дані про батьків, бабусь і дідусів (професія, місце народження, риси особистості), атмосфера родинного дому, спосіб життя, визнані цінності та погляди, коло друзів, здібності та музичні традиції в родині, спогади раннього дитинства, перші музичні переживання, перші прояви музичних здібностей та інтересів.

2. Курс музичного та, можливо, немусичного навчання; викладачі та наставники (їх риси особистості, тип стосунків учитель-учень), шляхи пізнання та входження у світ музичних цінностей; немусичні інтереси, стосунки з однолітками, спосіб життя та організація часу в шкільний період.

3. Художні дебюти та особливості перших сценічних переживань.

4. Художньо-професійна діяльність, її перебіг, етапи, види досягнень у різних вікових періодах обстежуваного.

5. Важливі особистості та меценати.

³⁰ D. Kubinowski, цит. вид., с. 176.

³¹ Там само, с. 170.

³² Лонгітюдний метод в психології означає систематичне вивчення одного об'єкта тривалий час, як правило, за задалегідь продуманою програмою, що дозволяє спрогнозувати подальший розвиток його особистості.

6. Хвороби, труднощі та перешкоди в музичному розвитку та діяльності.
7. Спосіб та умови життя, організація часу, форми відпочинку на різних етапах життя.
8. Особисте та сімейне життя, коло друзів.
9. Цінності, цілі та прагнення в різні періоди життя.
10. Життєвий баланс і самооцінка:
 - а) правильний вибір професії та музичної спеціалізації,
 - б) використання своїх здібностей і кваліфікації,
 - в) відповідність досягнень наміченим планам і мріям,
 - г) оцінювання навчання та системи просування талантів у Польщі³³.

В результаті проведеного опитування отримано доволі об'ємну інформацію про специфіку життя музиканта: фази, критичні періоди, завдання професійного зростання, механізми розвитку в процесі його життя, особливості самореалізації видатних музикантів. На основі проведеного дослідження були проаналізовані наступні соціокультурні чинники професійного становлення і творчої реалізації музикантів:

1) кількісний, статистичний та демографічний, спрямований на виявлення закономірностей походження, освіти та музичного навчання, а також різних видів професійної діяльності;

2) описовий, якісний, орієнтований на вивчення і розуміння законів і механізмів, а також умов і розвитку професійного функціонування музикантів: визначення факторів, що визначають хід, характер і тип музичної кар'єри, а також вид і рівень досягнень, переживань, цінностей³⁴.

На основі проведеного дослідження М. Мантужевська створила гіпотетичну модель фаз життя митця, виділивши шість фаз:

I – фаза найбільшої сприйнятливості до розвитку сенсорно-емоційної чутливості до музики та спонтанної музичної діяльності, розвитку музичальності, емоційних зв'язків з музикою (0–5 років),

II – фаза найбільш інтенсивного розвитку техніко-виконавських здібностей музиканта та виконавського апарату музиканта, час набуття музичних знань та музичних компетенцій (6–14 років),

III – етап формування самосвідомості та світогляду музиканта, художніх уподобань і прагнень, художньо-сценічної особистості (15–24 роки),

IV – фаза найбільшої концертної активності та виконавських досягнень (25–44 років),

V – фаза найбільших педагогічних досягнень, період дидактичної діяльності (45–70 років),

VI – фаза поступового відходу від професійної діяльності, час визнання, відзнак і ювілеїв, експертних і менторських робіт, написання мемуарів (понад 70 років)³⁵.

³³ Kamińska, B., Manturzevska, M. Pierwsze polskie badania psychologiczne nad zawodem muzyka. W: M. Sternal (ed.), *Muzyk zawodowy. Między sztuką, edukacją i zarządzaniem*, t. 1, Kraków: AM, 2017, s. 39

³⁴ Там само, с. 39–40.

³⁵ Manturzevska, M. Przebieg życia muzyka w świetle badań biograficznych. In: Manturzevska, Maria, Kotarska, Halina (ed.), *Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki*, Warszawa: WSiP, 1990, s. 309.

Критерієм поділу на фази була зміна структури мотивації музичної діяльності та зміна напрямку домінантної тенденції розвитку. Кожна з виділених фаз ніби виконує окрему функцію та спрямована на вирішення окремих завдань, важливих з точки зору формування особистості та професійної кваліфікації музиканта. Кожна з них видається критично важливим періодом, періодом особливої чутливості й готовності розвивати й формувати специфічні властивості й навички, накопичувати необхідний для діяльності музиканта досвід. Тривалість окремих фаз у музикантів різна, хоча, видається, для кожного можна визначити оптимальний період у виконанні завдань, характерних для того чи іншого етапу.

Підводячи підсумок, зазначимо, що джерелами емпіричного матеріалу в педагогіці та психології музики є біографії, автобіографії, історії з особистого життя, листи, особисті документи, а також мультимедійні матеріали, такі як електронні листи чи блоги, що документують життєвий досвід людей. Дослідники також можуть отримати матеріали, проводячи інтерв'ю та інтерв'ю-ріки. При проведенні досліджень у цій галузі слід пам'ятати про багато чинників, зокрема про належну професійну підготовку, етичні засади, усвідомлювати складність і неоднозначність описуваних подій біографії митця та його індивідуальних рефлексій, тобто підходити до своїх завдань міждисциплінарно. Адже соціопсихологічні процеси, інтимна інформація, що нерідко спонтанно впливає в тракті таких бесід, така як різні аспекти особистих стосунків, стан здоров'я та ін. потребують дуже виваженого і коректного висвітлення в публікаціях. Не менш уважного і відповідального ставлення потребують аналітичні студії культурного середовища, рівня професіоналізму в наративних дослідженнях музичної освіти, враховуючи те, наскільки важливими є такі студії для професійних митців і аматорів³⁶.

В XXI столітті біографічні та наративні дослідження, особливо інтерв'ю, в зв'язку з глобалізованою інформаційною мережею набувають нових смислів і надто важливого значення у суспільній свідомості. І хоча якісні дослідження потребують тривалого часу і сумлінного опрацювання, отриманий таким чином емпіричний матеріал є важливим джерелом для нових концепцій гуманітарних та соціальних наук. Наративні методи є одним із адекватних способів дослідження процесів розвитку творчої особистості, музичної освіти та культурного середовища. Біографії, що мають дидактичну спрямованість, інтерв'ю та дослідження особистого простору, психологічного портрету митця сприяють кращому розумінню композиторських стилів минулого і сучасності, а в освітній та соціокультурній сфері допомагають з'ясувати засади розвитку музичного таланту, становлення професійної кар'єри, а також складні і неоднозначні процеси, явища і зміни, що відбуваються в сучасній музичній культурі.

Переклад, коментарі і редакція Любові Кияновської.

³⁶ Sacher, W. A. Specyfika badań naukowych w obszarze pedagogiki muzyki – konsekwencje metodologiczne i metodyczne, w: W. A. Sacher, B. Reszke, G. Einsinger, Edukacja muzyczna. Od teorii do praktyki, Nowy Sącz, 2008.

Stella Kachmarek, Joanna Poslushna. Biographical and narrative research on the psychology and pedagogy of music in Poland.

The article is devoted to a very topical issue of coverage of personal and biographical information in special musicological and popular literature. A special place is given to the analysis of the expediency of the spheres of biography and autobiography in musicology; the prospects of biographical and narrative research are indicated, including the so-called "Narrative interviews" in connection with the globalized information network. Thanks to the influencers of social networks, which significantly affect the public consciousness, such forms of representation of the works of composers of the past and present acquire new meanings and are very important. It is pointed out that narrative methods are one of the adequate ways to study the processes of creative personality development, music education and cultural environment. The results of biographical and narrative research conducted by a group of scientists of the Music Academy named after F. Chopin in Warsaw under the direction of Professor Maria Mantuzhevska in the 1970s.

Key words: *composition, music pedagogy, biographical and narrative research, narrative interviews, interviews-river, autobiography.*

Література:

1. Bilica K. W konfesjonale Krzysztofa Droby (1) Tak żyć! "Ruch Muzyczny", 27.05.2012.
2. Bühler Ch. Bieg życia ludzkiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
3. Denzin N. K., Lincoln Y.S. (ed.). Metody badań jakościowych. t. 2. Warszawa: PWN, 2009.
4. Droba K. Odczytywanie na nowo. Rozmowy z Mieczysławem Tomaszewskim. Kraków: Akademia Muzyczna w Krakowie, Polskie Wydawnictwo Muzyczne. Warszawa: Wydawnictwo BOSZ, 2011.
5. Dzielska J., Peret-Ziemlańska Z. Rozmowy o kształceniu słuchu. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 1992.
6. Encyklopedia Muzyczna PWM. Dziębowska E. (ed.). Kraków: PWM, 1979–2012.
7. Grzenkowicz I. Tadeusz Baird. Rozmowy, szkice, refleksje, Kraków: PWM, 1998
8. Helling K. Metoda badań biograficznych. W: Metoda biograficzna w socjologii, red. J. Włodarek, M. Ziółkowski, , Warszawa-Poznań, PWN,1990.
9. Janczewska-Sołomko K. (ed.). Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2008.
10. Kaczyński T. Rozmowy z Witoldem Lutosławskim. Wrocław: Wydawnictwo TAU, 1993.
11. Kamińska B., Manturzevska M. Pierwsze polskie badania psychologiczne nad zawodem muzyka. W: M. Sternal (ed.). Muzyk zawodowy. Między sztuką, edukacją i zarządzaniem. t. 1, Kraków: AM, 2017. S. 29–42.
12. Konaszkiewicz Z. Szkolna edukacja muzyczna w ocenie studentów Akademii Muzycznej. W: Szkice z pedagogiki muzycznej. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 2001. S. 79–86.
13. Kubinowski D. Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia. Metodyka. Ewaluacja. Lublin, Wydawnictwo UMCS, 2011.
14. Lutyński J. Użytkowanie autobiografii w badaniach społecznych. W: Kłoskowska A. i in. (ed.) Naród. Kultura. Osobowość. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983. S. 333–342.
15. Manturzevska M. Przebieg życia muzyka w świetle badań biograficznych. W: Wybrane zagadnienia z psychologii muzyki, red. M. Manturzevska, H. Kotarska, WSiP, Warszawa, 1990. S. 305–329.
16. Miklaszewski, K. Osoby znaczące w wypowiedziach muzyków. W: Jankowski W., Kamińska B., Miśkiewicz A. (ed.). Człowiek – muzyka – psychologia, Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 2000. S. 309–320.

17. Nikolska I. *Rozmowy z Witoldem Lutosławskim*. Kraków: PWM, 2003.
18. Peret-Ziemlańska Z. *Rozmowy z muzykami*. Warszawa: Wydawnictwo AMFC, 1998.
19. Podhajski M. (ed.). *Kompozytorzy polscy 1918–2000*. Biogramy, t. II. Warszawa-Gdańsk: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. F. Chopina i Akademii Muzycznej im. S. Moniuszki, 2005.
20. Polony L. *Cieszę się darem życia: rozmowy z Wojciechem Kilarem*. Kraków: PWM, 1997.
21. Sacher W. A. *Specyfika badań naukowych w obszarze pedagogiki muzyki – konsekwencje metodologiczne i metodyczne*, w: W. A. Sacher, B. Reszke, G. Einsinger, *Edukacja muzyczna. Od teorii do praktyki*, Nowy Sącz, 2008. S. 112–127.
22. Szczepański J. *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1973.
23. Soroko E. *Poziom autonarracyjności wypowiedzi i użyteczność wybranych sposobów ich generowania*, rozprawa doktorska. Poznań, 2007.
24. Tomaszewski M. *Rozmowy lusławickie*, t. 1., Lesko: Wydawnictwo BOSZ, 2005
25. Urbaniak-Zajac D., Kos E. *Badania jakościowe w pedagogice*, PWN, Warszawa, 2013.

References

1. Bilica K. In Krzysztof Droba's confessional (1) Live like this! "Ruch Muzyczny", May 27, 2012.
2. Bühler Ch. *The course of human life*, Polish Scientific Publishers PWN, Warsaw 1999.
3. Denzin N. K., Lincoln Y.S. (ed.). *Qualitative research methods*. Vol. 2. Warsaw: PWN, 2009.
4. Droba K. *Reading again. Conversations with Mieczysław Tomaszewski*. Krakow: Academy of Music in Krakow, Polskie Wydawnictwo Muzyczne. Warsaw: BOSZ Publishing House, 2011.
5. Dzielska J., Peret-Ziemlańska Z. *Conversations about ear training*. Warsaw: AMFC Publishing House, 1992.
6. PWM Music Encyclopedia. Dziebowska E. (ed.). Krakow: PWM, 1979–2012.
7. Grzenkiewicz I. *Tadeusz Baird. Conversations, sketches, reflections*, Krakow: PWM, 1998
8. Helling K. *Method of biographical research*. In: *Biographical method in sociology*, edited by J. Włodarek, M. Ziółkowski, Warszawa-Poznań, PWN, 1990.
9. Janczewska-Sołomko K. (ed.). *Lexicon of Polish musicians, teachers born after December 31, 1870*. Krakow: Impuls Publishing House, 2008.
10. Kaczyński T. *Conversations with Witold Lutosławski*. Wrocław: TAU Publishing House, 1993.
11. Kamińska B., Manturzevska M. *The first Polish psychological research into the profession of a musician*. In: M. Sternal (ed.). *Professional musician. Between art, education and management*. Vol. 1. Krakow: AM, 2017. pp. 29–42.
12. Konaszewicz Z. *School music education as assessed by students of the Academy of Music*. In: *Sketches of music pedagogy*. Warsaw: AMFC Publishing House, 2001. S. 79–86.
13. Kubinowski D. *Qualitative pedagogical research. Philosophy. Methodology. Evaluation*. Lublin, UMCS Publishing House, 2011.
14. Lutyński J. *Using autobiography in social research*. In: Kłoskowska A. et al. (ed.) *Nation. Culture. Personality*. Wrocław, Warsaw, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossoliński, Publishing House of the Polish Academy of Sciences, 1983. S. 333–342.
15. Manturzevska M. *The course of a musician's life in the light of biographical research*. In: *Selected issues in the psychology of music*, ed. M. Manturzevska, H. Kotarska, WSiP, Warsaw, 1990. S. 305–329.
16. Miklaszewski, K. *Persons significant in musicians' statements*. In: Jankowski W., Kamińska B., Miśkiewicz A. (ed.). *Man – Music – Psychology*, Warsaw: AMFC Publishing House, 2000. S. 309–320.
17. Nikolska I. *Conversations with Witold Lutosławski*. Krakow: PWM, 2003.
18. Peret-Ziemlańska Z. *Conversations with musicians*. Warsaw: AMFC Publishing House, 1998.

19. Podhajski M. (ed.). Polish composers 1918–2000. Biographies, vol. II. Warsaw-Gdańsk: Publishing House of the Academy of Music F. Chopin and the Academy of Music. S. Moniuszko, 2005.
20. Polony L. I am happy for the gift of life: conversations with Wojciech Kilar. Krakow: PWM, 1997.
21. Sacher W. A. The specificity of scientific research in the field of music pedagogy – methodological and methodological consequences, in: W. A. Sacher, B. Reszke, G. Einsinger, Edukacja Muzyczna. From theory to practice, Nowy Sącz, 2008. S. 112–127.
22. Szczepański J. Variations of the present tense. Warsaw: Book and Knowledge, 1973.
23. Soroko E. The level of self-narrative expression and the usefulness of selected methods of generating them, doctoral dissertation. Poznań, 2007.
24. Tomaszewski M. Luślawice Conversations, vol. 1, Lesko: BOSZ Publishing House, 2005
25. Urbaniak-Zajac D., Kos E. Qualitative research in pedagogy, PWN, Warsaw, 2013.

